

ƏLİFBA İSLAHATLARI: APARILMASI ZƏRURƏTİ, ƏSAS HƏDƏF VƏ NƏTİCƏLƏRİ

Selecan NOVRUZLU

Kitabxanaresursları və informasiya axarış sistemləri kafedrasının magistrantı

Реформы азбуки: проведение, необходимость, основная цель и результаты.

Резюме: В статье говорится об очень важной проблеме научно-культурной истории Азербайджана XX века - реформах азбуки, необходимости их воплощения в жизнь, их теоретической сущности - а также об основных причинах и последствиях этой проблемы. Здесь ведутся интересные беседы вокруг основных элементов общей, культурной, научной и общественной значимости государственных реформ о переходе на арабскую, латинскую графику и кириллицу в 20-30-х годах XX века в Азербайджане.

The alphabet reform: the need for its conduction, the main target and results.

Abstract: The article is about a very important problem for the history of science and culture of Azerbaijan in XX century - about the alphabet reforms, the need for their conduction, their theoretical content, main causes and consequences. In this article, interesting generalizations are made around the key elements of the state reforms on a transition to Arabic, Latin and Cyrillic scripts in Azerbaijan in 20s and 30s of the twentieth century and the main elements of general cultural, scientific and social significance of reforms.

Açar sözlər: əlifba, dil, latin qrafikası, kiril qrafikası, ərəb qrafikası, əlifba islahatları, kitabxana, kitab, nəşr, sənəd

Keywords: alphabet, language, Latin script, Cyrillic script, Arabic script, the alphabet reforms, library, book, publishing, document.

Ключевые слова: алфавит, язык, латинский алфавит, кириллица, арабский алфавит, алфавит реформы, библиотека, книги, публикации, документ.

Tarixi keçmişimizdən indiyə kimi Azərbaycan xalqının bütövlüyü onun ərazisinin, dilinin, əlifbasının və bir çox maddi-mənəvi dəyərlərinin dəyişikliklərə məruz qalması heç də təsadüfi olmamışdır. Böyük ziddiyyətlərlə dolu olan həmin olayların dərin kökləri müharibələrin, qurğunların, itkilərin baş verməsinə səbəb olmuşdur. Bütün bunlara baxmayaraq, Azərbaycan xalqı öz milli-mənəvi dəyərlərini təşkil edən əsas atributlarını qoruyub saxlamağa, nəsil-dən-nəsilə ötürməyə müvəffəq olmuşdur.

Son illər ölkəmizdə elm və təhsilin inkişafına dövlət qayğısı xeyli artıb. Müvafiq sahələrin modernləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsi üçün dövlət proqramları qəbul olunur. Azərbaycan kitabxanalarının latin qrafikalı ədəbiyyatla və elmin bütün sahələrini əhatə edən kitablarla təmin olunması elm və təhsilin fundamental bazası kimi bu proseslərdən kənarda qalmayıb. Ana dilimizin

qorunması uğrunda həmişə mübarizə aparan, onun dövlət dilinə çevrilməsinə, zənginləşməsinə, beynəlxalq münasibətlər sistemində yol tapmasına çalışan ümummilli lider Heydər Əliyev çıxışlarında deyirdi ki, dil ədəbiyyatla, mədəniyyətlə, mənəviyyatla bağlıdır, bunlarsız vətənpərvərlik formulu yoxdur. Ulu öndər gənc nəsilə tələb edirdi ki, ana dilimizi təkcə sevməyin, həm də onu öyrənin. Bu sırada əlifbamızın latin qrafikası ilə əvəzlənməsi gündəmə gəldi. Çünki dil və əlifba təkcə anlaşımaq üçün ünsiyyət vasitəsi deyil, həmin xalqın dünyagörüşünün, düşüncə tərzinin, mənəvi varlığının ifadəsidir. Latin qrafikalı yeni Azərbaycan əlifbasının həyata keçirilməsinin xalqımızın ümumi mədəni inkişafına və ölkəmizin dünya birliyinə mədəni inteqrasiyasına yardımçı oldu.

Dil və əlifba hər bir xalqın varlığını, mövcudluğunu təsdiq edən faktorlardandır. Əlifba bu və ya digər dilin yazısındır. Məsələn, həmin dil üçün qəbul edilmiş qaydada düzülmiş qrafik işarələr toplusudur. Ədəbi dilin inkişafında əlifbanın çox əhəmiyyət kəsb etməsi əksəriyyətdə yaxşı məlumdur.

Əlifba məsələsi hər bir dövrün mədəni inkişafı və tərəqqisi üçün zəruri sayılmışdır. Bununla belə, tarixdə Azərbaycanın mədəni inkişafına, tərəqqisinə, eləcə də ədəbi dilin inkişafına maneçilik törədən əlifbalar da olmuşdur. Belə əlifbalardan biri ərəb əlifbasıdır. 1929-cu il tarixinə kimi azərbaycanlılar tərəfindən istifadə edilmiş bu əlifba dilimizin fonetik təbiətinə yad olduğundan orfoqrafiyamızda müəyyən çətinliklər yaratmışdır. Haqlı olaraq Azərbaycanın tərəqqipərvər ziyalıları dilimizin fonetik xüsusiyyətlərini əks etdirmək iqtidarında olmayan bu əlifbanın yeni əlifba ilə əvəz olunması uğrunda illərlə və müntəzəm mübarizə aparmışlar. Əski əlifbanın dəyişdirilməsi prosesi 1922-ci ildən başlanmış, 1929-cu ildə latin qrafikalı əlifbaya keçirilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan bir əsrdə 4 əlifba dəyişikliyinə məruz qalmışdır. (6, s.28).

Xatırladaq ki, Azərbaycan ilk dəfə rəsmi olaraq 1923-cü il oktyabrın 20-də latin qrafikalı əlifbaya keçmişdi. Ona qədər yazışmalarda ərəb qrafikalı əski əlifbadan istifadə olunurdu. Bir neçə il hər iki əlifbadan istifadə olunsa da, 1929-cu il yanvarın 1-dən sovet hökuməti ərəb əlifbasının istifadəsinə qadağa qoydu. Bu hadisədən 5 il sonra Türkiyə Cümhuriyyəti də ərəb qrafikasından imtina edərək latin əlifbasını qəbul etdi. (8, s.96). Stalin Türkiyənin bu addımını SSRİ-də yaşayan türkdilli xalqlara yaxınlaşmaq niyyəti kimi qiymətləndirdi və 1939-cu ildə Kiril əlifbasını sovet ittifaqının bütün müsəlman respublikalarına tətbiq etdi. İmperiyanın rəhbərlərindən biri kimi kiril əlifbasından SSRİ-nin siqnetinə qədər istifadə olundu. İmperiya dağıldıqdan sonra digər sahələrdə olduğu kimi əlifbamızda da islahatlar aparıldı. Bu gün isə latin qrafikalı Azərbaycan əlifbası artıq həyatımızda tam yerini tutmuşdur. 18 iyun 2001-ci il tarixində ulu öndər Heydər Əliyev "Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında" fərman imzaladı. Bununla da latin qrafikasına keçid rəsmən başa çatdı. (9, s.89).

1991-ci ildən 2001-ci ilədək olan dövrü Azərbaycanda latin qrafikalı əlifbadan istifadənin pərakəndə dövrü adlandırmaq olar. Çünki bu dövr ərzində

respublikada latin qrafikalı Azərbaycan əlifbasından tam və məcburi şəkildə istifadə olunmamış, həm kiril, həm də yeni əlifba təbiiq olunmuşdur. (7, s.99).

Görünür, bu müddət yəni aradan keçən 10 il latin qrafikalı əlifbaya keçid üçün həm də hazırlıq mərhələsi olmuşdur. Bu mərhələdə orta məktəblərin, liseylərin və digər ümumtəhsil məktəblərinin işini müsbət qiymətləndirmək olar. Məktəblilər və pedaqoji kollektiv çox böyük həvəslə latin qrafikalı Azərbaycan əlifbasını öyrənmiş, məktəb pedaqoji sahədə sənədləşmə işləri həmin əlifba ilə aparılmışdır. Təlim-tərbiyə işçiləri 10 il müddətində latin qrafikalı əlifbadan istifadə etməklə pedaqoji mühiti sağlamışdır. Bir sözlə, pedaqoji arenada latin qrafikasına keçidi və ondan istifadəni müsbət hal kimi dəyərləndirməmək haqsızlıq olardı. (10, s.77).

Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycan dilində olduğu kimi, əlifbamızın da inkişafına qayğı göstərmişdir. Dilimizin inkişafı və latin qrafikalı nəşrlərin kütləviləşməsi üçün müntəzəm olaraq imzaladığı fərman və sərəncamlarda ortaya çıxan problemlərin həlli vacib sayılırdı. Dövlət müstəqilliyinin başlıca rəmzlərindən biri sayılan ana dilinə dövlət qayğısının daha da artırılmasını təmin etmək, Azərbaycan ədəbiyyatı, mədəniyyəti və elminin ən gözəl nümunələrini müasir dövrdə təbliğ etmək və gələcək nəsillərə çatdırmaq məqsədilə Azərbaycan dilində əvvəllər kiril qrafikasında çap olunmuş əsərlərin latin qrafikası ilə yenidən nəşrinin kütləvi şəkildə həyata keçirilməsi zərurətə cəvriildi.

Azərbaycan ədəbiyyatının, azərbaycanlı düşüncəsini, təfəkkürünü əks etdirən sanballı əsərlərin latin qrafikasında yenidən nəşr edilərək gənc nəslə çatdırılması ölkə Prezidenti İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə gerçəkləşdi. Dövlət başçısının "Azərbaycan dilində latin qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında" 2004-cü il 12 yanvar tarixli və "2005-2006-cı illərdə Azərbaycan dilində latin qrafikası ilə çap nəzərdə tutulan əsərlərin siyahısının təsdiq edilməsi haqqında" 2004-cü il 27 dekabr tarixli sərəncamlarına uyğun olaraq Azərbaycan və dünya ədəbiyyatı, eləcə də lüğət və ensiklopediyalar silsiləsindən ümumi tirajı 9 milyondan artıq kitab nəşr edilərək kitabxanalara göndərilərək, oxucuların ixtiyarına verildi. (1, 2). Bu nəşrlər sayəsində gənc nəslin latin qrafikası ilə çap olunmuş bədii və elmi ədəbiyyata ehtiyacının ödənilməsi istiqamətində mühüm addım atıldı. Sonrakı sərəncamlarda isə 150 cildlik "Dünya ədəbiyyatı kitabxanası", 100 cildlik "Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası", 100 cildlik "Azərbaycan ədəbiyyatı kitabxanası" seriyasından olan yeni nəşrlər respublika kitabxana şəbəkəsinin latin qrafikalı ədəbiyyat fondunu zənginləşdirdi. (2).

Yeni əlifba müstəqil Azərbaycan dövlətinin mühüm atributlarından biridir. Latin əlifbasına keçid xalqımızın keçmişini bir daha özünə qaytardı. Milli özünüdərkiformalaşdırdı. Milli şüurumuzun parametrlərini genişləndirdi. Dilimizin türk dilləri arasında yer və mövqeyini, onun qədim bir

tarixə malik olmasını bir daha sübut etdi. Xalqların bəziləri bundan qürur duyur, bəziləri isə həyəcan və tələş hissi keçirir.

Dövlət müstəqilliyini qazandıqdan sonra dilimizin təbiiq işinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı hər il dövlət hesabına latin qrafikasında çap olunması vacib hesab edilən ictimai əhəmiyyətli kitabların siyahısı müəyyənləşdirilir və dərc edilir. Dünya ədəbiyyatından tərcümə olunan nümunələr arasında klassik, müasir, Nobel mükafatçıları olan müəlliflərlə yanaşı, dünya antologiyasından toplular da nəzərdə tutulub. Topulun çapa hazırlanmasında elmi-yaradıcı işlərin görülməsi, əsərlərin tərcüməsi də nəzərdə tutulub. Lakin burada problemlər tamamilə aradan qaldırılmayıb. Uşaq ədəbiyyatının nəşri ilə bağlı mütəxəssislər bildirirlər ki, uşaq ədəbiyyatı kiçik yaşlıların dünyagörüşünün, tərbiyəsinin formalaşması üçün nəzərdə tutulur. Lakin son zamanlar nəşr olunan kitablarda bunlar nəzərdən qaçırılıb. Valideynlərin əlini ciblərinə salması üçün ən gözəl fürsət uşaqlarla bağlıdır, nəşriyyatlar yalnız bunu unutmayıblar. Onların fikrincə, ədəbiyyatımızın ən kölgədə qalan sahəsi uşaq bölməsidir, bu bölməyə daim diqqət olmalıdır.

Prezident İlham Əliyevin həyata keçirdiyi mühüm və uğurlu tədbirlərdən biri də 2004-cü il 13 yanvar tarixində imzaladığı "Azərbaycan Milli Ensiklopediyasının nəşri haqqında" sərəncamıdır. (3). Bu sərəncamların nəticəsində qiymətli kitabların çapı mənəvi xəzinəmizin zənginləşməsində mühüm rol oynadı. Dövlət başçısı milli xüsusiyyətlərimiz saxlanılmasında ana dili və ədəbiyyatımızın başlıca amillərdən olduğunu dəfələrlə diqqətə çatdıraraq demişdir: "Bizi millət kimi qoruyub saxlayan məhz dilimiz, ədəbiyyatımız, tariximiz, ənənələrimizdir". (7, s.12).

Kitabxanaçılar latin qrafikalı nəşrlərlə təmin olunmalarından danışırkən klassik ədəbiyyat nümunələrində heç bir problemin qalmadığını bildirirlər. Elmin və mədəniyyətin digər sahələrindən bəhs edən nəşrlər isə tədricən həyata keçirilir. Onlar etiraf edirlər ki, nəşrlərin yenidən latin əlifbasına çevrilib külliyyatla nəşr edilməsi və kitabxanalara paylanması asan iş deyil. Dövlət bu işin görülməsinə külli miqdarda vəsait ayırdı və nəzarətdə saxladı. Ona görə də çox keçmədən kitabxanalar latin qrafikalı kitablarla zənginləşdi. Demək olar ki, oxucular kitabxanadan əliboş qayıtmırlar.

Latin qrafikasında "Böyük İqtisadi Ensiklopediya" beşcildiyinin nəşri bu sahədə qazanılan ən böyük uğurlarımızdandır. Bu, müstəqillik əldə etdikdən sonra konkret sahəyə aid irihəcmli nəşr olan ilk ensiklopediyadır. "Böyük İqtisadi Ensiklopediya" beşcildiyi 10 minə yaxın iqtisadi termin, müxtəlif iqtisadi proseslərin əyani izahı üçün 2000-dən çox sxem, cədvəl, qrafik və fotolardan ibarət olmaqla, ümumilikdə 6 min səhifədən çoxdur. (5). Dünya təcrübəsindən bəhrələnərək iqtisadi terminologiyaya vahid prinsipdən yanaşma əsasında makro və mikro iqtisadiyyat, pullu kredit münasibətləri, bank işi, qiymətli kağızlar bazarı, milli və global rəqabət, iqtisadi təhlükəsizlik, iqtisadiyyatda təbiiq edilən qanun və kateqoriyalar, iqtisadiyyat elminin formalaşmasında böyük xidmətləri

olmuş görkəmli iqtisadçı alimlərin bioqrafiyası, onların irəli sürdüyü iqtisadi nəzəriyyə, qanun və prinsiplərlə bağlı miflərlə termin, söz və ifadənin mahiyyətinin mükəmməl izahı verilib. Çoxcildliyin səhifəsində 1968-ci ildən başlayaraq Nobel mükafatına layiq görülmüş məşhur iqtisadçıların bioqrafiyası, onların irəli sürdüyü yeni təlim və konsepsiyaların təməl prinsiplərinə geniş yer ayrılıb. Buradakı dəyərli informasiyaların böyük əksəriyyəti ilk dəfə ana dilimizdə bu cür peşəkar səviyyədə dərc olunur. (2).

Azərbaycan Prezidentinin "Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında" 18 iyun 2001-ci il tarixli 506 nömrəli fərmanının (1) tələblərinə müvafiq olaraq dilimizə yeni daxil olmuş bir çox iqtisadi termin və anlayışların Azərbaycan dilinin qrammatik prinsiplərinə müvafiq ifadəsinə ensiklopediyada nail olunub. Bu da müasir iqtisadi terminologiyanın yaranması deməkdir. Güman etmək olar ki, "Böyük İqtisadi Ensiklopediya"nın nəşri müasir dövrümüzdə öz aktuallığı ilə seçilən digər konkret elm sahələrinə aid analogi nəşrlərin hazırlanması üçün nümunə olacaq. Müstəqilliyimizin 10 illiyi ərəfəsində yaşayan məmləkətin dövlət dili, əlifbası öz statusunu de-fakto bərpa etdi. Latın qrafikalı əlifbaya keçməklə imperiyanın son bağlantısından da yaxa qurtardıq. Ona görə də Prezident tərəfindən verilən fərman mühüm tarixi əhəmiyyət daşıyan zəruri sənətdir. Ölkə prezidenti H.Əliyev jurnalistlərlə görüşündə demişdir: "Avqust ayının 1-dən Azərbaycan öz doğma, latın qrafikasına keçibdir. Bu, böyük bayramdır. Güman edirəm ki, bundan sonra Azərbaycan müstəqil dövlət olaraq bir daha öz əlifbasını dəyişdirməyəcək." (8, s.99) Şərhan ölkə ictimaiyyəti tərəfindən yekdilliklə qəbul olundu. Şəhərin müxtəlif yerlərində, yol kənarlarında əcnəbi dillərdə asılmış plakatlar, reklamlar az müddət ərzində dəyişdirildi və doğma ana dilində yazıldı, mətbuat orqanlarının böyük əksəriyyəti həmin əlifba ilə çap edilməyə başladı.

Azərbaycanda 1 avqust 2001-ci il tarixli qəzetlər "Əlvida kiril, salam, latın" rubrikaları altında materiallar dərc etmişdir. (9, s.88).

"Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında", "Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili gününün təsis edilməsi haqqında" imzaladığı fərmanlar, milli-mənəvi dəyərlərin qorunub saxlanması istiqamətində həyata keçirdiyi məqsədyönlü siyasət Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideyasının formalaşması yolunda göstərdiyi misilsiz xidmətlərdəndir. (7, s.33).

Sevindirici haldır ki, Ümummillilərin liderin ideyalarının layiqli davamçısı Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev doğma dilimizə həssaslıqla yanaşır. Bu gün dilimizin inkişafının əsas qarantı da məhz ölkə Prezidentinin özüdür. Azərbaycan ədəbiyyatını, azərbaycanlı düşüncəsini əks etdirən şanballı əsərlərin latın qrafikasında yenidən nəşr edilməsi məhz İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə baş tutdu. Prezidentin 2004-cü il yanvarın 12-də imzaladığı "Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında"ki sərəncamı (2) həm də əlifba ilə bağlı problemləri tamamilə həll etdi. Bunun da nəticəsində kütləvi nəşrlərin latın qrafikasına keçirilməsi baş tutdu. Dövlət başçısının sonrakı

sərəncamlarında isə 150 cildlik "Dünya ədəbiyyatı kitabxanası", 100 cildlik "Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası", 100 cildlik "Azərbaycan ədəbiyyatı kitabxanası" seriyasından olan yeni nəşrlər respublika kitabxana şəbəkəsinin latın qrafikalı ədəbiyyat fondunu zənginləşirdi.

Ölkə prezidenti 2012-ci il mayın 23-də imzaladığı "Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı haqqında" sərəncam da (4) onun ana dilimizə verdiyi böyük önəmdən xəbər verirdi.

Qeyd edək ki, Azərbaycan dili Azərbaycan Respublikasının dövlət dili və Azərbaycanda yaşayan müxtəlif xalqların əsas ünsiyyət vasitəsidir. Azərbaycan dilinin tarixi ümumilikdə türk dili tarixinin bir hissəsidir. Oğuz türkcəsinin ən az təhrif olunmuş forması Azərbaycan türkcəsidir. Azərbaycan dili, yəni zamanında, İran İslam Respublikasında yaşayan 30 milyondan artıq azərbaycanlının ana dilidir. Ana dilimiz Ural-Altay dilləri ailəsinin türk dili qrupunun oğuz yarımqrupuna daxildir və ən yaxın qohumları olan türk, türkmən və qaqauz dilləri ilə birlikdə türk dilləri ərealının Cənub-qərb qolunu təşkil edir. İngiltərənin Dillər üzrə Statistika Komitəsinin siyahısında Azərbaycan türkcəsi ən harmoniyalı 3-cü dildir. (8, s.49).

Qəbul olunmuş standartlara hər bir dövlət strukturunda, özəl qurumda, fərdi istifadəçilər tərəfindən riayət edilməsi tövsiyə olunur. Fərmanın və sərəncamın həyata keçirilməsi təmin etmək üçün yerli mütəxəssislər tərəfindən xüsusi proqram vasitələri və internetdə informasiya toplusu hazırlanmışdır.

Azərbaycanda belə bir atalar deyimi var: Özünü sevən dilini sevər. Hər bir azərbaycanlı öz dilinin, əlifbasının saflığını göz-bəbəyi kimi qoruyalıdır. Tarix boyu Azərbaycan əlifba dəyişməyə məcbur olsa da, bu yəqin ki, sonucunu keçiddir. Yeniləşdirilmiş latın qrafikalı əlifba millətin və müstəqilliyini sevənlərin təzə əlifbası-qardaş Türkiyənin əlifbasıdır. Onu sevməli, öyrənməli, öyrətməli, təbliğ etməli və gələcək nəsillərə bir erməğan qoymalıyıq.

Ədəbiyyat

1. "Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında" Azərbaycan Prezidentinin sərəncamı // Azərbaycan.-2001.-19 iyun.
2. "Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı // Azərbaycan.-2004.-13 yanvar
3. "Azərbaycan Milli Ensiklopediyasının nəşri haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı // Azərbaycan.-2004.-14 yanvar.
4. "2005-2006-cı illərdə Azərbaycanda latın qrafikası ilə çapı nəzərdə tutulan əsərlərin siyahısının təsdiqi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı.-2004.-27 dekabr
5. "Azərbaycanda Kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı // Azərbaycan.-2007.-21 aprel

- 6."Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı haqqında" Azərbaycan Respublikası prezidentinin sərəncamı // Azərbaycan.-2010.-23 may.
- 7.İsmayılov X.İ. Kitabxana işinin təşkili və idarə olunması:(Dərslük).-B.: "Nurlar", 2010.-328 s.
- 8.Xələfov A.A. Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi: Dərslük:(III hissədə) h.2.: (XX əsrin I yarısında Azərbaycanda azərbaycanda kitabxana işinin tarixi).-B.: BUN, 2007.-552 s.
- 9.Xələfov A.A. Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi: Dərslük:(III hissədə) h.3.:(XX əsrin II yarısı və XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi).-B.: BUN, 2010.-432 s
- 10.Xələfov A.A. Kitabxana və cəmiyyət:(Monoqrafiya).-B.:Azərneşr, 2011.-348 s.